

ELIA KAZAN:
V přístavu
1954

Film **V PŘÍSTAVU** bývá pokládán za nejlepší dílo režiséra Elii Kazana. Osm Oscarů (film, režie, scénář, kamera, hlavní mužská role, vedlejší ženská role, střih a výtvarný návrh scény), vysoké hodnocení kritiky a mimořádný divácký úspěch dodává tomuto názoru patřičnou váhu, vznikal ovšem za okolností, jež svou předpojatostí hrozily spíše nepřízní. Jeho námět odmítla všechna velká studia z důvodů příliš kontroverzního tématu, nevábného prostředí děje a sporného vyznění, které, neoslavuje-li, rozhodně hájí sporný čin informátora. Připomeňme si, že Amerika v té době stále ještě žila trpkými důsledky netolerance dogmatického mccarthismu: až příliš mnoha osudům byl vnucen tragický rozměr jen proto, že se lidé z důvodu svého názoru či přesvědčení postavili na jednu stranu sporu.

Scénář Budda Schulberga se zabývá odhalením korupce a tyranie dokařských odborů, které dělají vše, jen nehájí zájmy přístavních dělníků, protože se za nimi vlastně skrývá organizovaný zločin. Vznikl podle série čtyřiadvaceti článků novináře Malcolma Johnsona, jenž za ně byl vyznamenán Pulitzerovou cenou. Jak Schulberg, tak i Kazan se snažili prostřednictvím moralizujícího příběhu hrdiny, který se svým svědectvím obrátí proti mafii, k níž dříve patřil, vyrovnat se s obdobnou osobní zkušeností z vyšetřování Výboru pro neamerickou činnost (Kazan, jenž ve svém mládí krátce patřil ke komunistické straně, před výborem uvedl, třebaže po vzájemné dohodě jako např. s dramatikem Cliffordem Odetsem, jména několika bývalých členů). I když Kazan nikdy neskrýval ani hlavní scénaristický vklad Budda Schulberga, ani zásluhy producenta Sama Spiegela, jak na ideovém zhutnění scénáře, tak i na úspěšném završení produkce, lze toto dílo, natáčené v autentickém prostředí hobokenského přístavu v New Jersey, považovat za ryze kazanovské. Kazan se autorsky podílel na jeho celém vzniku: psaním scénáře počínaje, přes výběr herců a exteriérů, až po konečný sestřih...ostatně, že jeho vztah k němu byl opravdu niterný, dokazuje i vyznání z jeho autobiografie *Život*:

„Režisér vždy doufá v onen okamžik, v němž se cosi stane, co promění to velké úsilí následující práce ve zcela jeho vlastní, kdy se dostaví pocit úplného souznění s látkou. To je pak ten nejúžasnější okamžik v přípravě produkce. Tento moment zaujetí jsem zažil několikrát. Několikrát jsem ho také očekával, ale přišlo jen zklamání. Postupně jsem si uvědomoval, že to něco, co v té práci mělo být, se nedostavilo. Když však přece jen ten pocit hlubokého zaujetí nastal, zjistil jsem, že vždy šlo určitým způsobem o téma dramatu, jež současně představovalo, a třeba i ve skryté podobě, nějaký kritický okamžik v mém vlastním životě. A přesně to se stalo, když jsme začali pracovat na filmu **V PŘÍSTAVU**.“

V PŘÍSTAVU
On the Waterfront, USA 1954

režie: Elia Kazan

scénář: Budd Schulberg - podle série novinových článků Malcolma Johnsona

kamera: Boris Kaufman

hudba: Leonard Bernstein

hrají: Marlon Brando (Terry Malloy), Eva Maria Saintová (Edie Doyleová), Karl Malde (otec Barry), Lee J. Cobb (Johnny Friendly), Rod Steiger (Charles Malloy), Martin Balsam (Gilette)

Actors Studio – newyorská herecká dílna pro profesionální herce, později proslavená uměleckým ředitelem Lee Strasbergem. Založil ji však Elia Kazan s Robertem Lewisem a Cheryl Crawfordovou v roce 1947 jako pokračování aktivit někdejší progresivní skupiny Group Theatre. Zde prosazovaný herecký styl vycházel z principů Stanislavského, založených na psychoanalytickém rozboru motivací ztvárňované postavy. Do všeobecného povědomí vešel jako „metoda“, jež od herce vyžadovala objevit v sobě povahovou podstatu hraného charakteru. Ze Studia vyšla silná herecká generace, jež výrazně ovlivnila jak divadelní, tak i filmové produkce 50. let minulého století. Jejimi nejvýraznějšími představiteli se stali například Marlon Brando, Rod Steiger, Paul Newman, James Dean, Ben Gazzara, Julie Harrisová, Eli Wallach či Joan Woodwardová a Shelley Wintersová.

Marlon Brando – herec obdařen silným až animálním charismatem. Pro několik poválečných generací (nejen) Ameriky ikona postavy „rebela“. Do herectví vnesl naturalistický styl. Díky němu se proslavil rolí neurvalého Stanleyho Kowalského ve hře Tennessee Williamse *Tramvaj do stanice Touha* v režii Elii Kazana. Idol mládeže z něj především učinily filmy **V PŘÍSTAVU** a **DIVOCH**. Svě potřebě nekonformnosti a postoji věčného protestu nedokázal vtisknout smysluplné hodnoty, aby se stal skutečným duchovním vůdcem.

ELIA KAZAN (1909 - 2003)

Odmyslíme-li si jeho výjimečný cit pro práci s herci a vytříbený smysl pro dramatické situace, výlučné postavení Elii Kazana mezi americkými filmovými tvůrci lze přičíst dvěma skutečnostem, které významně přispívaly k mimořádnosti jeho talentu. Na jedné straně byl imigrantem, původem Řek z turecké Anatólie, tedy člověkem s hluboce zakořeněnými pocity věčného existenčního ohrožení, na druhé pak svá názorově i umělecky formativní léta prožíval v Americe 30. let, pro níž byly příznačné vlivem velké a vleklé hospodářské krize střety extrémních politických postojů, ideová změň a všudypřítomný levicový liberalismus. Jinými slovy, Kazan se cítil být outsiderem, který však vnímá svět kolem sebe z pozice rodilého Američana, jenž je právem roztrpčeným rebalem. Tedy umělcem komplikovaně, rozpolčené identity, jež propůjčovala jeho nejlepším výpovědím - divadelním, filmovým či později literárním - , kvalitu vnitřně rozjitřené naléhavosti.

Do Hollywoodu přišel s pověstí až zázračného tvůrce přelomových inscenací proslulé divadelní Broadwaye, jako např. *Jen o chlup*, *Jacobowsky a plukovník*, *Tramvaj do stanice Touha* či *Smrt obchodního cestujícího* v polovině 40. let minulého století, kdy americkou kinematografii ovládal strohý realismus a styl *film noir*, zatímco tematiku určovaly semidokumentární kriminální melodramata s tzv. problémovými filmy (zápletka využívá negativní společenské jevy). Svými prvními šesti snímky splynul s tímto směrem vcelku samozřejmě díky výraznému sklonu k levicově liberálnímu smýšlení. Jeho **DOHODA MEZI GENTLEMANY**, pojednávající odvážné téma antisemitismu v intelektuálních kruzích, jakož i ve vyšší střední vrstvě, které bylo dlouho považováno pro filmové zpracování za tabu, svou odvážnou troufalostí na sebe strhla všeobecnou pozornost, přesahující i kulturní dosah kinematografie. Nicméně Kazan se zde (stejně jako např. v **BUMERANGU** či **PINKY**) za hranice melodramatu nedostal, protože palčivost tématu překrývá silněji akcentovaným milostným příběhem hlavních protagonistů, „drama“ se tedy odehrává v emocionálním světě hrdinů a nikoli v širších společenských souvislostech. Počínaje dramatem Tennessee Williamse **TRAMVAJ DO STANICE TOUHA** nechává Kazan již vyznít konflikty ostřeji v jejich přirozené autenticitě.

Kazanova tvorba prošla třemi fázemi: začal divadlem, pokračoval přes film a nakonec jej nejvíce autorsky naplňovala literatura. Zatímco dramata **TVÁŘ V DAVU** a **DIVOKÁ**

ŘEKA kladou ještě důraz na sociálně kritické či politické vyznění, v dalších filmech, veden spontánním literárním tíhnutím, nabýval stále zřetelnějšího autobiografickému výrazu, jak dosvědčují tituly **NA VÝCHOD OD RÁJE**, **TŘPYT V TRÁVĚ**, **AMERIKO, AMERIKO** nebo **TICHÁ DOHODA**. Ty Kazana přivedly k tématice generačních rozporů, proměn vztahů v rámci americké rodiny a v neposlední řadě i ke zmíněnému sebenáhledu. Potřeba niterně autorského rozkrývání jej stále více odváděla od filmové činnosti k literární práci, jejímž výsledkem byly silně autobiografické knihy *Ameriko, Ameriko, Tichá dohoda* a *Anatolijec*. Protože předposlední dvě knihy převedl do filmové podoby na základě vlastního scénáře, výrazně naplnil kritéria tzv. autorské teorie, čímž byl chápán jako přední představitel této kritické kategorie v americké kinematografii. Přirozeným závěrem jeho literárních tendencí se stal vlastní životopis *Elia Kazan: Život*.

Výběrová filmografie:

- 1945 V Brooklynu roste strom / A Tree Grows in Brooklyn
- 1947 Bumerang / Boomerang
Dohoda mezi gentlemany / Gentleman's Agreement
- 1952 Tramvaj do stanice Touha / Streetcar Named Desire
- 1954 V přístavu / On the Waterfront
- 1955 Na východ od ráje / East of Eden
- 1961 Třpyt v trávě / Splendour in the Grass
- 1964 Ameriko, Ameriko / America, America
- 1969 Tichá dohoda / The Arrangement
- 1976 Poslední magnát / The Last Tycoon
- 1982 Anatolijec / The Anatolian

Doporučená literatura:

- Michel Ciment, *Kazan on Kazan*. Londýn 1972
- Thomas H. Pauly, *An American Odyssey (Elia Kazan and American Culture)*. Temple University, Filadelfie 1983.
- Elia Kazan, *A Life*. Knopf, New York 1988.

Autor textu: *Věroslav Hába*